

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ ІНШОМОВНОЇ ГРАМАТИКИ
НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

Мета статті полягає в аналізі й узагальненні психологічних закономірностей, шляхів і різних підходів до формування іноземних мовленнєвих механізмів на початковому етапі оволодіння іноземною мовою в умовах загальноосвітньої школи.

Оволодіння будь-яким шкільним предметом, у тому числі й іноземною мовою, обумовлюється як цілями і завданнями вивчення цього предмета, так і його змістом, що включає знання, вміння і навички.

Засвоєння іноземної мови безпосередньо пов'язане з такими психологічними процесами як мислення, пам'ять, увага, емоції та ін. Тому не дивно, що питання психології оволодіння іноземною мовою займають важливе місце в роботах багатьох учених (В. Артемов, Б. Беляєв, М. Гохлернер, А. Ждан, Н. Імедадзе, Г. Сабурова та ін.).

До найбільш важливих проблем, пов'язаних з процесом засвоєння іноземної мови, належить проблема оволодіння граматичними механізмами мови. Урахування психологічних закономірностей формування цих механізмів є необхідною умовою створення ефективної системи навчання. Основна роль у цьому процесі належить формуванню граматичних навичок.

Згідно з загальноприйнятим визначенням навичка — це автоматизований компонент свідомої діяльності, що виробляється в процесі її виконання [7, с. 167], а набуття навички є діяльністю, свідомо спрямованою на засвоєння певних дій.

Грамматична навичка — це автоматизований компонент мовленнєвої діяльності, психофізіологічну основу якої складають так звані мовні граматичні стереотипи, що формуються і функціонують у результаті постійного вживання мови, тобто в процесі придбання людиною індивідуально-мовленнєвого досвіду [16, с.18].

Навички будь-якої діяльності, в тому числі і мовленнєвої, можуть формуватися: 1) механічним шляхом, шляхом наслідування зразкам і виконання дій за аналогією без їх усвідомлення; 2) свідомим шляхом, коли людина розуміє не тільки зміст, а й механізм, послідовність своєї діяльності. При цьому спочатку усвідомлені дії надалі згортаються в операції і потім перетворюються в навички [11]; 3) шляхом органічного поєднання першого і другого способів, поєднання наслідування й аналітичного усвідомлення предмета навчання, синтетичного розгляду і засвоєння предмета навчання з аналітичним [1, с. 144].

Важливою умовою, що визначає вибір шляху формування мовленнєвих навичок іноземної мови, є урахування вікових пізнавальних можливостей учнів. «Школа, — писав П. Блонський [2, с.158], — навчаючи дітей, неминуче повинна враховувати рівень розвитку їх мислення». Як відомо, в умовах природнього спілкування операції мовного оформлення актуально усвідомлюються, і здійснюються на рівні несвідомого контролю. Цей факт став у свій час однією з причин опори на інтуїтивні форми роботи в процесі навчання іноземної мови в умовах школи. Виходячи з практичної мети навчання, в практиці школи багато уваги приділялося імітації та повторенню на шкоду осмисленню мовних явищ. Мовний матеріал на виділявся в якість об'єкта актуального усвідомлення. Такий підхід до навчання базувався на традиційних критеріях оцінки вікових особливостей дітей у засвоєнні знань, тобто на припущенні, що мислення учнів молодшого та середнього шкільного віку має конкретний характер. Як вважалося

донедавна, граматичний матеріал іноземної мови, що представляє собою високий ступінь абстракції, недоступний дітям цього шкільного віку.

Однак дослідження сучасних психологів (А. Айдарова, В. Андрієвська, Д. Богоявленський, М. Гохлернер, А. Ждан, С. Жушков, В. Крутецький, Н. Лейтес, А. Леонтьєв, А. Люблінська, Д. Ельконін та ін.) спростовують раніше прийняті уявлення про вікові особливості учнів. Учені підкреслюють, що з переходом у середній шкільний вік пов'язана суттєва перебудова навчальної діяльності школяра, що виявляється в підвищенні її самостійності. Помітно підвищується рівень розумового розвитку школярів у порівнянні з молодшими класами. Учень у цьому віці «стає здатним до складнішого аналітико-синтетичного сприйняття предметів і явищ» [10, с. 104]. Крім того, «посилюється довільна сторона пам'яті та уваги: пам'ять і увага поступово набувають характеру організованих, регульованих і керованих процесів» [10, с. 104]. У цьому віці школярі починають свідомо застосовувати спеціальні прийоми логічного запам'ятовування, в процесі якого роблять порівняння, систематизацію, класифікацію. Особливістю пам'яті учнів розглянутого віку є здатність до більш складних асоціацій, зв'язків нового матеріалу зі старим, включення нового в систему вже наявних знань. Школярі в цьому віці переходять від локальних і частково системних асоціацій, характерних для молодших школярів, до внутрішньо-предметних (внутрішньо-системних), а пізніше — до міжпредметних (міжсистемних) асоціацій [14, с. 1962].

Спостерігаються істотні зрушення в розумовій діяльності у бік здатності абстрагувати й узагальнювати, порівнювати, робити висновки, міркувати, доводити; змінюється співвідношення між конкретно-образним і абстрактним мисленням. Зазначений вік сензитивний для формування активного, самостійного, творчого мислення.

У результаті низки психологічних експериментів було встановлено, що учні молодшого, а тим більше середнього шкільного віку здатні робити граматичні узагальнення високого ступеня абстракції. У дітей цього віку розумові здібності ширше і багатше, ніж вважалося раніше [7, с. 1976]. На думку вчених «вікові психічні можливості не є чимось незмінним, неминуче властивим тому чи іншому віку, а самі змінюються, визначаючись конкретно-історичними умовами життя дітей і в якійсь мірі формуються під впливом умов виховання та навчання» [9, с. 50].

Результати досліджень психологів свідчать, що учні молодшого та середнього віку здатні до самостійної творчої роботи. Крім того, розумова діяльність залежить не тільки від віку, а й від характеру розв'язуваних завдань, від прийомів навчання. На думку Н. Менчинської та Г. Сабурової [12, с. 27], навчання «розширює можливості розвитку, воно може його прискорити, вплинути не тільки на послідовність стадій у дитячому мисленні, але навіть на самий характер цих стадій». Між змістом навчання і методами викладання, з одного боку, і рівнем розумового розвитку з іншого, існує прямий зв'язок.

В основі деяких систем навчання іноземної мови лежить інтуїтивний спосіб формування іншомовних мовленнєвих навичок. У процесі введення навчального матеріалу, у тому числі і граматичного, не враховується той факт, що різні мовні явища вимагають різних зусиль, необхідних для їх засвоєння. Усі граматичні явища трактуються і підносяться учням шаблонно, без урахування їх структурних і смислових особливостей і ступеня труднощів, а також без порівняння за подібністю і контрастністю з явищами рідної мови.

Однією з причин побудови навчального процесу на основі інтуїтивного способу формування граматичних навичок є відсутність в учнів іншомовного досвіду, що на думку деяких методистів, і дозволяє в оволодінні іноземною мовою повторити шлях становлення рідної мови. Однак більшість психологів вважає, що процес формування граматичних механізмів рідної та іноземної мов має багато відмінностей (див. роботи Р. Бапсук, Л. Виготського, І. Зимньої, А. Леонтьєва та ін.). Адже, як відомо, практично оволодіння мовою може протікати в умовах природного мовного спілкування, що характерно для засвоєння рідної мови, і в умовах штучного мовного спілкування, коли мова «вивчається в

неадекватних його природі умовах» [6, с. 21], що відповідає навчанню іноземної мови в школі.

Як показали дослідження А. Гвоздева [5], дитина навчається правильно говорити рідною мовою, коли у неї на основі повторень, аналогії створюються свої практичні правила зміни слів і побудови речень. На ранній стадії оволодіння рідною мовою система мовних правил засвоюється дитиною інтуїтивно, так як слово є для неї лише сигналом, направляючим її орієнтовну діяльність по відношенню до об'єктів, які чутливо сприймають, тобто дитина узагальнює та аналізує слова в їх переломленні через досвід мовного спілкування. Розвиток же іноземної мови, на думку Л. Виготського [3, с. 234], «...починається з довільного оволодіння нею і завершується вільним спонтанним мовленням». До початку вивчення іноземної мови в учнів уже сформувалася свідомість і склалися такі розумові процеси, як аналіз, синтез, індукція, дедукція та узагальнення. У результаті усвідомлення й узагальнення граматичної системи рідної мови у них сформувалися навички та вміння оперування нею. В опануванні ж іноземною мовою відсутність мовного середовища позбавляє учня природнього стимулу оволодіння іншою функціональною системою.

Таким чином, більшість психологів вважає, що оволодіння іноземною мовою не повторює і не може повторити процес оволодіння рідною мовою, «... дитина засвоює іноземну мову в школі зовсім іншим шляхом, ніж вона засвоює рідну мову. Жодна з майже фактичних закономірностей, настільки добре вивчених у розвитку рідної мови, не повторюється в будь-якому подібному вигляді при засвоєнні школярами іноземної мови.... Це було б дивом, якби розвиток іноземної мови в процесі шкільного навчання повторював або відтворював пророблений давно, в абсолютно інших умовах шлях розвитку рідної мови» [4, с. 231].

З вищесказаного випливає, що урахування відмінностей у процесі формування мовленнєвих навичок рідної та іноземної мов має обов'язково відобразитися на шляхах і методах навчання іноземної мови в школі. Опора лише на інтуїтивні форми роботи, як свідчать дані психологічної науки і практика викладання, не може привести до бажаних результатів.

Відмінність шляхів засвоєння рідної та іноземної мов не означає, що раніше набутий мовний досвід не впливає на формування нового. Як відомо, оволодіння іноземною мовою відбувається в умовах міжмовної взаємодії. Особливості цієї взаємодії знайшли відображення у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (В. Аракін, Р. Барасук, Ю. Жлуктенко, К. Крушельницька, Р. Ладо, А. Леонтьєв, Ч. Фріз, В. Цетлін, Л. Щерба, Л. Якововіч та ін.) у роботах В. Артемова, Є. Верещагіна, Л. Виготського, М. Гохлернера, Н. Імедадзе, А. Леонтьєва білінгвізм виступає однією з найскладніших проблем сучасної психології, визначення специфіки якої полягає у вирішенні питання співвідношення мови і мислення.

Однак питання про білінгвальне мислення поки ще не знайшло свого однозначного рішення, що на практиці призвело до появи різних систем навчання мови. Деякі автори вважають, що для мислення іноземною мовою характерним є оперування поняттями, властивими конкретній мові, внаслідок чого саме мислення набуває певної своєрідності. У зв'язку з цим ставиться питання про необхідність унормування системи понять іноземної мови.

Ця точка зору характерна для прихильників усних методів навчання мови, які вважають, що рідна мова не тільки не сприяє оволодінню іноземною, але й є перешкодою для утворення іншомовного стереотипу. Вони вважають, що «опора на рідну мову при оволодінні іноземною стримує мислення іноземною мовою .... На початковому етапі навчання мови учні неминуче вдаються до перекладу, тому що у них ще не закладена основа мислення іноземною мовою. Робити з цього висновок, що навчання має будуватися з опорою на рідну мову неправомірно, так як це не призводить до формування мислення

іноземною мовою. Необхідно боротися зі спробами перекладу, виключати його з навчального процесу, а не спиратися на переклад» [15, с. 12].

Ми дотримуємося точки зору, згідно з якою «мовленнєва база людини в процесі розвитку й оволодіння рідною мовою безпосередньо взаємодіє з розвитком розумового апарату, і що сам мовний апарат є матеріалізацією розумового апарату. Код рідної мови є виявленням коду мислення людини. Засвоєння нею іншого, якщо воно відбувається при сформованому рідному мовному кодї,, може розглядатися як процес взаємодії двох мовних кодів ...» [8, с. 174]. Така точка зору базується на допущенні, що, незважаючи на відмінність мовних засобів вираження, мислення на різних мовах ідентично, що підтверджується аналізом семантичної своєрідності лексики та граматики рідної й іноземної мов. У результаті такого аналізу дослідники прийшли до висновку, що мовні засоби повністю компенсують неоднозначність мовного вираження думок, почуттів і волі. У процесі оволодіння іноземною мовою, іншомовні мовленнєві вміння опосередковано пов'язані з мисленням через мовні вміння рідної мови, тобто рідна мова являє собою міцно сформовану систему умовних тимчасових зв'язків, на основі яких відбувається оволодіння іноземною мовою. І. Мучник [13, с. 15] пише з цього приводу: «Зміст висловлювання повністю або частково фіксується при цьому в свідомості учнів рідною мовою, потім у процесі внутрішнього мовлення відбувається уявне підшукування іншомовних еквівалентів, після чого слідує зовнішнє іншомовне висловлювання».

Таким чином, характеристика процесу навчання іноземної мови тісно пов'язана з оволодінням рідною мовою. Попередня розумова діяльність, яка допомагає формуванню узагальнень, не акумулюється і не пропадає марно, але включається і входить в якості необхідної передумови в нову роботу думки. Навчання іноземної мови як на свою основу спирається на знання рідної мови.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з аналізом взаємовідносин знань, умінь і навичок у процесі оволодіння іноземною мовою на початковому етапі загальноосвітньої школи.

Література:

1. Артемов В.А. Психология обучения иностранным языкам.— М.:Просвещение, 1969.— 279 с.
2. Блонский П.П.Избранные психологические произведения.— М.: Просвещение, 1964.— 547 с.
- 4 Выготский Л.С. Мышление и речь.— М.:Просвещение., 1982.— 361 с.
3. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования.— М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956.— 516 с.
- 5 Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи.— М.:Изд-во АПН РСФСР, 1961. — 471 с.
6. Гурвич П.Б. Коррективно-подготовительный аспект методики преподавания иностранных языков: Учебное пособие.— Владимир, 1982.—76 с.
7. Колшанский Г.В. Теоретические проблемы билингвизма // Лингвистика и методика в высшей школе /Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им.М.Тореза.— 1967.- Вып.4.— С165-178.
8. Костюк Г.С. Актуальные задачи школы и проблемы психологии обучения //Вопр. психологии.— 1963.- 5.— С.48-60.
9. Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии.— М.: Просвещение, 1972.— 255 с.
10. Леонтьев А.А.Речь и общение // Иностр. яз. в школе.- 1974.- 6.-С.80 — 85
11. Менчинская Н.А., Сабурова Г.Г. Проблема обучения и развития // Вопр. психологи.— 1967.— 1.—С.25-36.
12. Мучник А.И. Роль родного языка в процессе обучения устной иноязычной речи // Автореф. дис. ... канд.пед.наук.— М., 1972.— 21 с.
13. Общая психология / Под ред.. А.В. Петровского.— 2-е изд., доп. и перераб.- М.: Просвещение, 1976.- 479 с.
14. Самарин Ю.А. Очерки психологи ума: Особенности умственной деятельности школьников.— М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962.— 504 с
15. Старков А.П. Обучение устной речи.— Воронеж:Изд-во Воронеж ун-та, 1964.— 176 с.
16. Шатилов С.Ф. Некоторые основные проблемы методики обучения грамматическому аспекту устной иностранной речи в восьмилетней школе // Иностр. Яз. В школе.— 1971.— 6.— С.27-37..
17. Щерба Л.В. Как надо изучать иностранные языки.— М.—Л.: Госиздат,1929.— 54

Стаття присвячена найбільш важливим проблемам, пов'язаним із засвоєнням іноземної мови та формуванням іноземних граматичних механізмів. Автором аналізуються психологічні закономірності, шляхи та різні підходи до становлення цих механізмів. У статті узагальнені результати досліджень сучасних учених щодо вікових особливостей учнів молодшого і середнього шкільного віку, відмінностей у процесі формування мовленнєвих навичок рідної та іноземної мов та білінгвального мислення на початковому етапі оволодіння іноземною мовою.

Ключові слова: *уміння, навички, психологічний, пам'ять, мовлення, стереотип, свідомий, інтуїтивний, розумовий, граматичний, система, досвід, сучасний, етап.*

Статья посвящена наиболее важным проблемам, связанным с усвоением иностранной речи и формированием иноязычных грамматических механизмов. Автором анализируются психологические закономерности, пути и разные подходы к становлению этих механизмов. В статье обобщены результаты исследований современных ученых относительно возрастных особенностей учащихся младшего и среднего школьного возраста, отличий в процессе формирования языковых навыков родного и иностранного языков и билингвального мышления на начальном этапе овладения иностранной речью..

Ключевые слова: *умения навыки, психологический, память, речь, стереотип, сознательный, интуитивный, умственный, грамматический, система, опыт, современный, этап.*

The Article is devoted to the one of the most important problems of the foreign language learning, to the problem of the grammatical mechanisms formation. The psychological rules, the ways and the different approaches to the formation of these mechanisms are analysed by the author. In the article the results of the modern scientists' investigations of the pupils' age peculiarities, differences in the process of the native and foreign language skills formation and the bilingual thinking on the initial stage of the foreign language studying are summed up in the article.

Key words: *skills, habits, psychological, memory, speech, stereotype, conscious, intuitive, mental, grammatical, system, experience, modern, stage.*